Eduskunnan lakivaliokunnalle

HE 13/2022 vp
11.3.22

RIKOSUHRIPÄIVYSTYKSEN LAUSUNTO HALLITUKSEN ESITYKSESTÄ SEKSUAALIRIKOKSIA KOSKEVAKSI LAINSÄÄDÄNNÖKSI

1 Yleistä

Rikosuhripäivystys kannattaa ehdotettua sääntelymuutosta ja raiskauksen määritelmän muuttamista suostumusperusteiseksi. Tämä korostaa oikealla tavalla seksuaalisen itsemääräämisoikeuden toteutumista käytännössä seksuaalirikoksia koskevassa lainsäädännössämme. Samalla se vahvistaa sitä lähtökohtaa, että jokaisella on oikeus itse päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään ja myös oikeus kieltäytyä sukupuoliyhteydestä ja muustakin seksuaalisesta toiminnasta, milloin tahansa ja missä vaiheessa tahansa, riippumatta osapuolten välisestä suhteesta ja mahdollisesta aikaisemmassa yhteisymmärryksessä tapahtuneesta seksuaalisesta toiminnasta.

Rikosuhripäivystys ei koskaan ota kantaa rikoksista seuraavien rangaistusten ankaruuteen. Emme siis käsittele myöskään tässä lausunnossa rangaistusasteikkoon liittyviä asioita.

Luonnoksessa esitetty pykälärakenne rikosnimikkeineen on mielestämme selkeämpi ja parempi erityisesti lapsiin kohdistuvien rikosten osalta kuin mitä oikeusministeriön asettama työryhmä esitti julkaisussa ”Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus” (Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2020:9).

2 Käytännön ongelmatilanteita

Seuraavassa on esitetty Rikosuhripäivystyksen käytännön asiakastyössä yleisesti esille nousevia tilanteita, jotka ovat nykylainsäädännön kannalta ongelmallisia.

- **Esimerkki 1, toistuva lähisuhdeväkivalta**: Väkivaltainen kumppani vaatii sukupuoliyhteyttä ilman sen hetkistä väkivaltaa ja ilman minkäänlaista konkreettista väkivallan käytöllä uhkaamista. Toinen osapuoli puolestaan tiedostaa, mitä vastustelusta voi seurata, ja ”omaksi suojakseen” alistuu sukupuoliyhteyteen, jolloin kyseessä on selviytymiskeino vapaaehtoisen osallistumisen sijaan.
- **Esimerkki 2, vahva päihtymystila**: Henkilö on vahvasti päihtynyt, mutta ei kuitenkaan sammunut eli tiedottomassa tilassa. Henkilö ei kykene vastustelemaan sukupuoliyhteyttä, mutta ei myöskään ilmaisemaan vapaaehtoisuuttaan.
- **Esimerkki 3, lamaantuminen/jäätyminen**: Henkilö on tilanteen aiheuttamasta pelosta tai aikaisemmasta traumasta johtuen kykenemätön kieltäytymään sukupuoliyhteydestä. Kyseessä voi olla myös selviytymiskeino, jotta ei synny suurempaa vaaraa, kuten hengen menettäminen.

- **Esimerkki 4, epävarmuus**: Nuori, seksuaalisesti kokematon henkilö on aktiivisemman osapuolen kanssa seksuaalisessa kanssakäymisessä, eikä selkeästi sano ”juu”, eikä ”ei”.

Edellä kuvattuja tilanteita, jotka ovat ongelmallisia nykyisen ja voimassa olevan seksuaalirikossäännösten käytännön soveltamisen kannalta, on tarkasteltu myös tutkimuksessa ”Raiskausrikosten eteneminen rikosprosessissa” (Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan tutkimusraportteja ja katsauksia 1/2020).

Nyt ehdotetuilla muutoksilla saataneen nykyistä paremmin rangaistavaksi myös edellä mainittuja tekoja, joissa ei ole käytetty suoranaista fyysistä väkivaltaa tai edes sellaisen uhkaa sukupuoliyhteyteen pakottamisessa, mutta joissa uhri ei ole antanut suostumustaan, eikä ilmaissut vapaaehtoisuuttaan ja halukkuuttaan vaan on ollut eri syistä passiivinen.

Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan vastaajat esittävät lähes poikkeuksetta väitteen siitä, että sukupuoliyhteys on tapahtunut yhteisymmärryksessä – oli sitten kyse suhteessa, treffien tai baari-illan jälkeen tapahtuneesta teosta taikka ns. puskaraiskauksesta – eikä tältä vältytä varmuudella tulevaisuudessakaan ehdotetuista muutoksista huolimatta. Näyttökysymysten arviointi tulee todennäköisesti jatkossakin olemaan yksi seksuaalirikoksiin liittyvien oikeusprosessien keskeisiä haasteita.

3 Muissa lakialoitteissa ehdotetut muutokset

Lakialoite 96/2020 vp. koskee rikoslain (39/1889) 20 luvun 7 §:n mukaisen törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön minimirangaistuksen korottamista. Rikosuhripäivystys ei ota kantaa rikoksista seuraavien rangaistusten ankaruuteen.

Hallituksen esityksessä HE 13/2022 vp on määritelty selkeämmin raiskausrikoksen ja ehdotetun seksuaalisen kajoamisen tunnusmerkistö kuin **kansalaisaloitteessa KAA 2/19 vp**. Kansalaisaloitteen ajatus on sisällytetty hallituksen esitykseen ja esitetyillä teonkuvauksilla päästäneen samaan lopputulokseen etenkin, kun otetaan huomioon hallituksen esityksen perusteluissa esitetyt kannanotot.

Hallituksen esityksessä HE 13/2022 vp ehdotetaan, että RL 20 luvun 19 § lasta seksuaalisesti esittävän kuvan levittäminen kattaisi myös yksittäisen kuvan tai tallenteen. RL 20 luvun 21 § puolestaan kattaisi lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapidon. Eli **lakialoitteessa LA 24/2020 vp** ehdotettu muutos on tältä osin huomioitu.

Hallituksen esityksessä HE 13/2022 vp esitetään törkeää tekomuotoa lasta seksuaalisesti esittävän kuvan levittämisestä (20 §). Sen sijaan törkeää tekomuotoa ei esitetä lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapidosta. Tältä osin Rikosuhripäivystys yhtyy lakialoitteessa LA 24/2020 vp ehdotettuun ja katsoo, että myös hallussapidon osalta olisi syytä säätää törkeä tekomuoto lakialoitteessa esitetyillä perusteilla.

Rikosuhripäivystyksen näkemyksen mukaan hallituksen esityksessä HE 13/2022 vp ehdotettu rikosnimike lasta seksuaalisesti esittävän kuvan levittäminen (19 §) ja hallussapito (21 §) on parempi kuin lakialoitteessa LA 24/2020 vp ehdotettu lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä kuvaavan materiaalin hallussapito.

Rikosuhripäivystys kannattaa lakialoitteen LA/2020 vp ehdotusta siitä, että rikoslain 17 lukuun lisätään uusi 17 a §, jossa säädetään raakaa väkivaltaa sisältävien kuvamateriaalien hallussapito levittä-

misen ohella rangaistavaksi. Yhdymme tässä asiassa lakialoitteen perusteluihin. Todettakoon kuitenkin, että Rikosuhripäivystyksen käytännön asiakastyössä tällaiseen kuvamateriaaliin liittyvät tapaukset eivät juurikaan näy.

4 Huomioita hallituksen esityksestä HE 13/2022 vp

4.1 Raiskaus RL 20 luku 1 §

Ehdotetussa raiskausta koskevassa pykälässä oleva muotoilu ”*joka on sukupuoliyhteydessä sellaisen henkilön kanssa, joka ei osallistu siihen vapaaehtoisesti*” ja ”*henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei ole pidettävä vapaaehtoisena, jos 1) hän ei ole sanallisesti, käytöksellään tai muulla tavalla ilmaissut osallistuvansa siihen vapaaehtoisesti*” (myös seksuaalinen kajoaminen RL 20 luku 3 §) tarkoittaa näkökulman muuttamista suhteessa voimassa olevaan pykälään ”*joka pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa*”. Uudessa muotoilussa lähdetään liikkeelle tekijän käytöksen sijaan siitä, miten uhri on käyttäytynyt. Hallituksen esityksen (s. 99) mukaan ”*henkilön vapaaehtoisuudesta voidaan tietää vain sen perusteella, mitä hän on ilmaissut*” ja edelleen ”*olennaista olisi siis se, onko vapaaehtoisuus ilmennyt ulkoisesti*”. Tässä korostuvat siis uhrin käyttäytymisen ja erilaisten ilmaisujen tai niiden puuttumisen merkityksen arviointi.

Uhrin käytöksen tarkka läpikäyminen, arvostelu ja arviointi etenkin oikeudenkäynnissä mahdollisesti puolustuksen taholta voi olla uhrin henkisen selviytymisen kannalta haitallista ja psyykkisesti hyvin raskasta. Tästä syystä huomiota tulisi kiinnittää siihen, ettei lain soveltaminen käytännössä lisää uhrille haitallisia vaikutuksia rikosprosessin eri vaiheissa.

Ehdotetun pykälän sanamuodon ja perustelujen perusteella näyttäisi siltä, että lausunnon kohdassa 2 esitetyn esimerkki 4:n mukaiset tilanteet täyttäisivät tulevaisuudessa raiskauksen tunnusmerkistön, mikä olisi muutos nykyiseen.

Ehdotetun 2 momentin 2 kohdan mukaan ”*henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei olisi pidettävä vapaaehtoisena, kun hänet on pakotettu siihen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkauksella”*. Esitöiden mukaan (s. 101) kohdan ”*tunnusmerkistön täyttyessä vapaaehtoisuus puuttuisi siis siitä riippumatta, ilmaisiko pakotettu näennäisesti osallistuvansa sukupuoliyhteyteen vapaaehtoisesti”*. Ja edelleen ”*sukupuoliyhteyteen osallistumista ja väkivallan käyttöä on siten arvioitava kokonaisuutena myös muut olosuhteet huomioon ottaen. Aiemmin käytetty väkivalta voidaan ottaa huomioon myös arvioitaessa 3 kohdan nojalla, oliko teon kohteella mahdollisuutta muodostaa tai ilmaista tahtoaan pelkotilan tai muussa kohdassa tarkoitetun syyn vuoksi*.”

Ehdotetun pykälän sanamuodon ja perustelujen perusteella näyttäisi siltä, että lausunnon kohdassa 2 esitetyn esimerkki 1:n mukaiset tilanteet täyttäisivät tulevaisuudessa raiskauksen tunnusmerkistön, mikä olisi muutos nykyiseen.

Hallituksen esityksen perusteluiden mukaan (s. 102) ”*uhkaus voi olla pakottava, jos se kohdistuu elämän perusedellytyksiin, kuten toimeentuloon, asumiseen, terveyteen tai muihin keskeisiin tarpeisiin*”. Rikosuhripäivystyksen asiakastyössä ihmiskaupan uhrien kohdalla, kun on kysymys ns. pakkoavioliitosta, uhri saatetaan pakottaa aviopuolison toimesta seksiin myös oleskelulupaan liittyvillä uhkauksilla. Sama koskee muita ulkomaalaisia naisia, jotka kokevat olevansa riippuvaisia puolison oleskeluluvasta. Useasti uhrin oleskelulupa on perhesideperusteinen, eikä uhri tiedä ulkomaalaislain 54 §:ssä

(121/2018) säädetystä mahdollisuudesta jatkoluvan saamiseen perhesiteen katkettua. **Rikosuhripäivystys ehdottaa, että perusteluihin lisätään erillinen maininta oleskeluluvan menettämiseen liittyvästä uhkailusta.**

Hallituksen esityksen ansioista haluamme nostaa esille seuraavan kohdan. Voimassa olevan lain 20 luvun 1 §:n 2 momentti asettaa liian korkeat edellytykset tahdon muodostuksen tai ilmaisun puutteelle. Ehdotetussa säännöksessä (20 luvun 1 §:n 2 momentti 3 kohta) käytetyt termit ”*ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan*” kuvaavat paremmin käytännössä esiintyviä tilanteita kuin voimassa olevan lain ”*on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan*”. Lisäksi ehdotetussa säännöksessä mainitut syyt tahdon muodostuksen tai ilmaisun puuttumiselle ”*voimakas päihtymystila*”, ”*heikentynyt tajunnantila*”, tai ”*tilanteen äkillisyys*” kuvaavat paremmin käytännössä esiintyviä tilanteita kuin voimassa olevan lain ”*tiedottomuus*”, ”*pelkotila tai muu avuton tila”.*

Ehdotetun pykälän sanamuodon ja perustelujen perusteella näyttäisi siltä, että lausunnon kohdassa 2 esitetyn esimerkki 2:n mukaiset tilanteet täyttäisivät tulevaisuudessa raiskauksen tunnusmerkistön, mikä olisi muutos nykyiseen.

Hallituksen esityksessä todetaan (s. 103) ”*Momentin 3 kohdan nojalla osallistumista sukupuoliyhteyteen ei olisi pidettävä vapaaehtoisena, kun sukupuoliyhteyden kohteena oleva henkilö ei voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan. Vaikka henkilö tällaisessa tilanteessa ilmaisisi näennäisesti osallistuvansa sukupuoliyhteyteen vapaaehtoisesti, ei osallistumista olisi pidettävä vapaaehtoisena*” ja edelleen ”*Voimakkaan päihtymistilan tai sairauden johdosta henkilö ei aina ole tiedoton, mutta tila on voinut heikentää niin paljon hänen tiedollisia tai motorisia kykyjään, ettei hän voi muodostaa tai ilmaista tahtoaan. Henkilö saattaa tässä tilassa olla esimerkiksi kykenemätön reagoimaan toisen lähentelyyn. Pelkkää alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksesta johtuvaa estojen löystymistä ei voida pitää tällaisena tilana.*”

Rikosuhripäivystyksen näkemyksen mukaan oikeuskäytännössä on Korkeimman oikeuden antaman ennakkoratkaisun KKO 2019:78 jälkeen ryhdytty kiinnittämään aikaisempaa enemmän huomiota uhrin kykyyn päihtymystilastaan huolimatta liikkua, toimia ja keskustella ennen ja jälkeen sukupuoliyhteyttä. Näille seikoille on annettu enemmän merkitystä, kun on arvioitu sitä, onko uhri ollut sukupuoliyhteyden tapahtuessa päihtymys- ja unitilasta johtuvan tiedottomuuden vuoksi kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan vai onko kyse ollut vain ”estojen löystymisestä alkoholin vaikutuksesta”, mitä ei voida pitää voimassa olevassa lainkohdassa tarkoitettuna puolustuskyvyttömyyttä osoittavana tilana. Jos uhrilla on ollut kyky toimia varsin normaalisti myös sukupuoliyhteyden jälkeen, oikeus on päätynyt hylkäämään syytteen. Rikosuhripäivystys pitää tällaista argumentointitapaa ongelmallisena ja toteaa, että yleisen elämänkokemuksen mukaan myös päihtyneet ihmiset kykenevät esimerkiksi soittamaan hätäkeskukseen, eikä tällaisesta toiminnasta tule tehdä johtopäätöstä siitä, että uhri ei ole voinut olla sukupuoliyhteyden tapahtuessa tiedoton tai nukkuva.

Rikosuhripäivystys ehdottaa, että perusteluihin lisätään maininta niistä tekijöistä ja olosuhteista, joiden voidaan katsoa tukevan uhrin kertomusta siitä, että hän ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan, vaikkakin oikeuskäytännössä katsotaan vakiintuneesti, ettei uhrilta vaadita erityistä uhrikäyttäytymistä. Rikosuhripäivystyksen näkemyksen mukaan yhtenä tällaisena tekijänä on uhrin toiminta välittömästi tilanteen jälkeen, kuten hätäkeskukseen soittaminen, yhteydenotto läheiseen, terveysasemalle hakeutuminen ja uhrin näissä yhteyksissä antama kertomus tapahtumien kulusta.

Hallituksen esityksen (s. 100) mukaan myös tilanne, jossa henkilö ”*salaten jättää käyttämättä ehkäisyvälinettä*” voisi täyttää raiskauksen tunnusmerkistön, jos sukupuoliyhteyden toteuttamistavasta on osapuolten kesken etukäteen sovittu ja siitä poikettaisiin olennaisella tavalla. Tätä kohtaa tulisi selkeyttää, ettei tällä ymmärretä tarkoitettavan myös esimerkiksi tilannetta, jossa lasta toivova nainen salaa ehkäisyn käyttämättä jättämisen. Mikäli tällainen tilanne on tarkoitettu kriminalisoitavaksi, tulisi asiasta esittää erilliset perustelut, eikä kyseessä voi olla raiskaus.

4.2 Seksuaalinen hyväksikäyttö RL 20 luku 5 §

Seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva pykälä on ollut yksi paljon keskustelua herättänyt kohta lakiesityksessä. Kritiikin lähtökohtana on ollut se, että 16–17-vuotiaita tai muulla tavoin heikommassa tai haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä ei edelleenkään suojeltaisi tarpeeksi, kun asemaa hyväksikäyttäen tehdyt seksuaalirikokset rangaistaisiin seksuaalisena hyväksikäyttönä eikä raiskauksina.

Rikosuhripäivystyksen asiakastyössä tällaiset tapaukset eivät kuitenkaan näy siinä määrin, että Rikosuhripäivystys pystyisi ottamaan asiaan vahvasti kantaa.

Kuten hallituksen esityksessä todetaan (s. 48), rikosoikeudellinen suhteellisuusperiaate edellyttää, että rangaistus on oikeudenmukaisessa suhteessa teon vahingollisuuteen ja moitittavuuteen, eikä rikokseen liitettävää rangaistusasteikkoa voida perustaa pelkästään vahinkoseurauksen vakavuuteen, vaan myös syyksilukemisen aste on otettava huomioon. On arvioitava, kuinka paheksuttavana ja moitittavana tekijän menettelyä voidaan pitää. Nämä huomioiden asemaa hyväksikäyttäen tehtyjä seksuaalirikoksia, joissa uhri on tosiasiassa osallistunut seksuaaliseen kanssakäymiseen ilmaisten myös vapaaehtoisuutensa siihen osallistumisesta, ei voitane pitää yhtä moitittavina kuin raiskauksia, ellei tilanteeseen liity selkeää valta-aseman väärinkäyttöä ja tekijän taholta aktiivista vaikuttamista uhriin.

Kun näissä tilanteissa nuori itse on voinut olla tosiasiassa aloitteellinen ja aktiivinen, tulee huomioida myös se, että nuori itse ei välttämättä koe olevansa raiskauksen uhri, ottaen huomioon, että raiskaus terminä voidaan kokea hyvin stigmatisoivana.

Hallituksen esityksen (s. 112) mukaan ”*Tunnusmerkistö ei enää edellyttäisi taivuttamista vaan se täyttyisi muunkinlaisella aktiivisella toiminnalla, jolla hän saa asemaansa hyväksikäyttäen heikomman osapuolen sukupuoliyhteyteen tai seksuaaliseen tekoon. Aseman hyväksikäyttämisellä tarkoitetaan sitä, että henkilö väärinkäyttää asemansa tuomaa mahdollisuutta vaikuttaa heikommassa tai alisteisessa asemassa olevan päätökseen seksuaaliseen tekoon ryhtymisestä*”.

Hallituksen esityksessä mainitaan konkreettisina esimerkkeinä tilanteista (s. 112) ”*opettajan aseman hyväksikäyttäminen koulussa, valmentajan tai ohjaajan asemaan harrastustoiminnassa ja esimiehen asemaan työsuhteessa tai työharjoittelussa*”, ”*leiriolosuhteissa suhteessa leiritoiminnasta huolehtiviin aikuisiin, kuten ohjaajiin, yövahteihin tai keittäjiin*”, ”*taide-, liikunta-, käsityö- ja urheiluharrastuksia, järjestötoimintaa, kielenopetusta ja muuta vastaavaa harrastus-, kerho-, kurssi- tai vapaaehtoistoimintaa*”.

Rikosuhripäivystyksen mukaan perusteluissa olisi hyvä avata vielä enemmän sitä, millä konkreettisilla toimilla esimerkiksi valmentaja saa urheilijan osallistumaan sukupuoliyhteyteen asemaansa hyväksikäyttäen, koska esitöiden mukaan tunnusmerkistö edellyttää *aktiivista* toimintaa. Mielestämme edellytys toiminnan *aktiivisuudesta* asettaa tunnusmerkistön täyttymisen edellytykset liian korkealle. Valtasuhteessa alisteisessa asemassa oleva henkilö saattaa myös ilman aktiivista toimintaa käytännössä ymmärtää, että hänen tulee suostua seksuaaliseen kanssakäymiseen edetäkseen

esimerkiksi kilpailu-urallaan. Tämä korostaisi sitä, että vastuu tilanteesta on tekijätaholla, ei uhrilla. Tämä mahdollistaisi sen, että nimenomaan aktiiviseen aseman hyväksikäyttöön liittyvät tapaukset voitaisiin herkemmin tuomita myös raiskauksina ottaen huomioon heikommassa ja haavoittuvammassa asemassa olevien tarve erityiselle suojelulle.

4.3 Seksuaalinen ahdistelu RL 20 luku 6 §

Rikosuhripäivystys kannattaa ehdotettua laajennusta. Muutos lisäisi rangaistavuuden piiriin sanalliset teot myös erilaisia teknisiä viestintävälineitä hyödyntäen ja sosiaalisessa mediassa sekä tekisi vähäisemmästäkin fyysisestä koskettelusta seksuaalisesti merkittävää silloin, kun siihen yhdistyy seksuaalissävytteistä puhetta. Arkielämän kokemuksen perusteella juuri tällaiset tilanteet koetaan usein seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavina.

Oikeuskäytäntö aikanaan näyttää, millaiset kuvat ja viestit lopulta ovat säännöksessä tarkoitettuja ”*kosketteluun voimakkuutensa tai toistuvuutensa vuoksi vakavuudeltaan rinnastettavia*” olosuhteet huomioon ottaen, kun seksuaalisen teon olennaisuuden osalta on keskeistä sen olosuhdesidonnaisuus (esim. yksi kuva omasta sukupuolielimestä työsuhteessa vs. yksi kuva omasta sukupuolielimestä treffien jälkeen).

4.4 Seksuaalisen kuvan luvaton levittäminen RL 20 luku 7 §

Rikosuhripäivystys kannattaa ehdotusta ja pitää sitä erittäin perusteltuna. Rikosuhripäivystyksen asiakastyössä näkyy yleisenä ilmiönä, että uhria uhkaillaan tai kiristetään sillä, että tekijällä on hallussaan tästä seksuaalinen video/kuva tai äänitallenne, joka sinällään on mahdollisesti saanut alkunsa uhrin suostumuksella. On tärkeää, että seksuaalisen kuvan levittämistä koskeva säännös vastaa ajan ilmiöitä.

4.5 Sukupuoliyhteyden määritelmä RL 20 luku 23 §

Rikosuhripäivystys kannattaa pykälässä ehdotettuja määritelmiä.

Rikosuhripäivystys kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että ehdotettuun sukupuoliyhteyden määritelmään sisältyvä ”*toisen sukuelimen tai peräaukon koskettelu sukuelimellä*” voisi täyttyä myös vaatteiden päältä, mitä ei liene kuitenkaan tarkoitettu, ja tästä syystä perusteluissa olisi hyvä kiinnittää tähän asiaan erikseen huomiota.

4.6 Tahallisuudesta

Rikosuhripäivystys haluaa kiinnittää huomiota siihen, että hallituksen ehdotuksen mukaan raiskaus on edelleen rangaistava vain tahallisena.

Hallituksen esityksen (s. 99) mukaan ”*ilmaisun, jonka puuttuessa sukupuoliyhteys olisi raiskaus, tulisi olla sellainen, jonka perusteella toisella osapuolella on aihetta pitää henkilön osallistumista vapaaehtoisena*” ja ”*tunnusmerkistön täyttyminen ei kuitenkaan edellytä sitä, että toinen nimenomaisesti kieltäytyy sukupuoliyhteydestä taikka fyysisesti tai sanallisesti sitä vastustelee tai muuten puolustautuu*”.

Edelleen esityksen (s. 100) mukaan ”*tahallisuuden täyttymisen arvioinnissa olisi olennaista, mitä toisen osapuolen vapaaehtoisuudesta tai sen puuttumisesta on ilmennyt, ja onko vastaaja tämän käsittänyt” ja ”arvioitaessa vastaajan tahallisuutta tilanteissa, joissa toisen ilmaisu ei ole ollut objektiivisesti arvioiden aivan selvä, voi olla syytä kiinnittää erityistä huomiota muihin seikkoihin.*”

Hallituksen esityksessä mainitaan muut seikat, joihin voi olla syytä kiinnittää huomiota, mutta näitä seikkoja ei kuitenkaan avata enempää. Tämä voi aiheuttaa näyttöongelmia oikeudenkäynneissä myös jatkossa, vaikka hallituksen esityksessä on käyty perusteellisesti läpi erilaista uhrin toimintaa ja todettu niiden voivan osoittaa sekä vapaaehtoisuutta että vapaaehtoisuuden puutetta.

Jää siis aikanaan oikeuskäytännön varaan, millaisia merkityksiä uhrin tilanteessa antamille sanallisille ja sanattomille ilmaisuille annetaan jälkikäteen ottaen huomioon osapuolten suhde, henkilökohtaiset ominaisuudet ja muut olosuhteet. Tämä aiheuttaa tietynlaista epävarmuutta lainsäädännön soveltamisesta lakimuutoksen voimaantulon ensimmäisinä vuosina, mikä on uhrien kannalta valitettavaa. Ja vaikka uhrin käytös katsottaisiin oikeudessa sellaiseksi, että osallistumista sukupuoliyhteyteen ei ole pidettävä vapaaehtoisena, tulee tämän jälkeen arvioitavaksi se, täyttyykö tekijän tahallisuus.

Seksuaalirikosten kohdalla ollaan ja tullaan kuitenkin aina olemaan saman ns. ikuisuusongelman edessä. Kuten hallituksen esityksessä todetaan (s. 99) ”*Tunnusmerkistön täyttymistä arvioitaessa voi kuitenkin olla syytä ottaa huomioon, että seksuaalielämä voi eri ihmisillä olla hyvinkin erilaista ja tapoja viestiä tahdostaan osallistua tai olla osallistumatta sukupuoliyhteyteen on hyvin monenlaisia. Niin sanallisten kuin sanattomien ilmaisujen merkitykset voivat olla vahvasti tilannesidonnaisia.*”

Rikosuhripäivystyksen näkemyksen mukaan tulisikin vielä harkita sitä, olisiko lain perusteluissa mahdollista ottaa vieläkin tarkemmin kantaa siihen, miten uhrin passiivisuus vaikuttaa tahallisuusarvioon ja voidaanko joissain tilanteissa katsoa, että tekijällä olisi erityinen velvollisuus selvittää ja varmistua uhrin vapaaehtoisuudesta. Tämä olisi tärkeää, koska lausunnon kohdassa 2 esitetyt käytännön ongelmatilanteita kuvaavat esimerkit 1-4 ovat voimassa olevan lainsäädännön kannalta ongelmallisia, eikä niihin saada tekijän tahallisuuden arvioinnin kannalta selkeää vastausta hallituksen esityksen perusteella. Selvittämisvelvollisuus tulisi nostaa esille lain perusteluissa.

4.7 Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset

Rikosuhripäivystys kannattaa ehdotusta lapsia koskevien pykälien eriyttämisestä sekä ehdotettuja rikosnimikkeitä. Tämä selkeyttää huomattavasti lainsäädäntöä ja ottaa paremmin huomioon sen, että lapsella ei ole kykyä antaa suostumustaan seksuaaliseen kanssakäymiseen vanhemman henkilön kanssa.

Rikosuhripäivystys kannattaa sitä, että lapsenraiskaukseksi katsotaan sukupuoliyhteys 16 vuotta nuoremman lapsen kanssa ja että lapsenraiskaus kattaa myös 16–17-vuotiaisiin kohdistuvat teot aina kun tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden, riippumatta siitä, asuuko lapsi tämän kanssa samassa taloudessa.

5 Lopuksi

Rikosuhripäivystys pitää tärkeänä, että uuden lain mukanaan tuomaa oikeuskäytäntöä seurataan aktiivisesti, koska muutoksissa on paljon seikkoja, joiden arviointi on erityisen haasteellista.

RIKU
RIKOSUHRIPÄIVYSTYS
BROTTSOFFERJOUREN

Rikosuhripäivystys toteaa, että seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus ei saisi johtaa tilanteeseen, jossa uhrit rohkaistuvat uudistettujen säännösten takia entistä paremmin ilmoittamaan seksuaalirikoksista, mutta rikosprosessi päättyy esitutkinnan rajoittamiseen tai syyttämättä jättämiseen säännösten soveltamisvaikeuksien johdosta. Tämän takia lain perusteluiden tulee olla kattavat ja niissä tulee kiinnittää erityistä huomiota tekijän tahallisuuden arviointiin, kuten edellä on jo todettu.

Seksuaalirikoksissa ylipäätään riittävän näytön osoittaminen on usein haasteellista. Raiskaussäännöksen muuttuessa suostumusperustaiseksi näytön osoittaminen voi olla entistä vaativampaa. Mikäli näyttö rikoksesta on hatara tai lain soveltaminen osoittautuu haasteelliseksi, voi olla vaarana, että uhri saattaa joutua itse syytteeseen perättömästä lausumasta tai väärästä ilmiannosta, jos rikoksesta epäiltyä ei lopulta tuomita ainakin, jos epäillyllä itsellään on esittää todisteita (esim. tallenne seksuaalisesta kanssakäymisestä) kertomansa tueksi.

Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan poliisin suorittaman esitutkinnan laajuus ja perusteellisuus vaihtelee, eikä aina hankita esimerkiksi hätäkeskuspuhelu- ja valvontakameratallenteita, vaikka sellaisia olisi olemassa. Lähtökohtana pitäisi olla se, että poliisi hankkii kaiken mahdollisen saatavissa olevan todistusaineiston ja sitten myöhemmin asianosaiset päättävät, mikä on tarpeen nimetä todisteeksi. Näin varmistettaisiin se, että välillinen näyttö olisi saatavilla näytöllisesti ongelmallisissa rikostyypeissä.

Joka tapauksessa näin merkittävän kokonaisuudistuksen läpivieminen vaatii kaikkien alan toimijoiden kouluttamista sekä valistamistyötä etenkin nuorten keskuudessa. Lisäksi tulee pyrkiä varmistamaan yhdenmukaiset toimintatavat läpi rikosprosessin ja erityisesti esitutkinnassa.

Elisa Trejtnar
lakimies

Leena-Kaisa Åberg
toiminnanjohtaja